

Ni fihafu kusōma katendelo keetu ka Sibhēnde

Ni rahisi kusoma lugha yetu
ya Kibende

a	aa	bh	ch	e	ee	f	gh		
h	i	ii	j	k	l	m	mb	mp	n
nd	nf	ng	ng'	nh	nj	nk	ns		
nt	ny	o	oo	p	s	t	u	uu	

1. Herufi za Kibende ambazo zipo katika Kiswahili:

Irabu

a - itama (shavu)	l - lulimi (ulimi)
e - lunyele (nywele)	m - kamemo (filimbi)
i - itili (kobe)	mb - kambi (kisu)
o - mbogho (nyati)	n - nungwa (nungunungu)
u - mbulu (kenge)	nd - nda (chawa)

Konsonanti

ch - ichungwa (chungwa)	ng - ngufu (kiboko)
f - ifuha (mfupa)	ng' - ng'ombe (ng'ombe)
gh - mughughu (mbinafsi)	ny - munyonyo (kitovu)
h - ihute (jipu)	p - ipapa (bawa)
k - ikapo (kikapu)	s - mususi (mhunzi)
	t - itete (tope)

2. Irabu ndefu (zinazoandikwa na herufi mbili):

aa - inyaanya (nyanya)	oo - mughoosi (mwanaume)
ee - mukeema (mwanamke)	uu - ikuusi (wingu)
ii - isiili (mnyama dume)	

3. Herufi za Kibende ambazo hazipo katika Kiswahili:

bh - libheebhe (kipepeo)	nk - nkono (chungu)
mp - mpela (kifaru)	ns - nsonyi (aibu)
nf - nfuka (jembe)	nt - muntolo (kiroboto)
nh - nhobhoko (koboko)	

4. Sauti za Kibende ambazo hazipo katika Kiswahili:

j - ijonga (konokono)	nj - kajunja (kiuno)
------------------------------	-----------------------------

5. Alama za mawimbi (toni):

Kibende ni lugha ya toni, yaani, mawimbi ya maneno yanasaidia kutofautisha maana mbalimbali. Kwa mfano, tukiandika **ikala** kwa Kibende, maana yake siyo wazi. Je, maana ni ‘nguchiro’ au ‘mkaa’? Katika matamshi kuna tofauti ya mawimbi. Ikiwa na maana ‘nguchiro’, wimbi la juu liko kwenye neno zima, yaani, tunatamka neno zima na wimbi la juu bila kushuka chini. Ikiwa na maana ‘mkaa’, wimbi la chini liko kwenye **ka**, yaani, tunatamka neno mawimbi yakishuka chini kwenye **ka**, mawimbi hayabaki juu tu. Tunaonyesha tofauti hii katika maandishi kwa njia ya kuweka alama juu ya maneno yanayobeba wimbi la juu tu. Katika maneno haya, tunaweka alama juu ya irabu ya kwanza ya mzizi wa neno, kwa mfano **ikāla** ‘nguchiro’. Angalia pia mifano ifuatayo:

ibhāla (shamba)	ibhala (doa)
kutōna (kuchelewa kukua)	kutona (kupamba)
kutīnka (kuchoma)	kutinka (kutweta)
kusūnga (kuosha)	kusunga (kuogelea)

6. Muunganiko wa herufi:

bhw - bhwisa (kiota)	ndw - ndwi (saba)
fw - kufwala (kuvaa)	ngw - ngwēna (mamba)
ghw - ighwanda (shati)	nyw - inywele (mnyama)
hw - kahwēka (nonda)	ng’w - kung’wēng’a (kufyonza)
kw - mukwetu (mjomba)	pw - mulōpwe (chee)
lw - lwimbo (wimbo)	sw - muswa (mchwa)
mw - mwana (mtoto)	tw - mutwe (kichwa)
mbw - limbwe (mbweha)	
bhy - kubhyala (kupanda)	my - kukamya (kukausha)
fy - kafyufyu (nyonga)	ndy - nkūndye (aina ya ndege)
hy - kuhyana (kurithi)	ni - kuniengela (kuzunguka)
jy - ikwējyo (ubao)	nyi - kusanyia (kusuluhisha)
ky - kyenda (tisa)	sy - bhusyu (uso)
ly - lyonsi (moshi)	ty - sitetyo (umio)

7. Sasa umeshajifunza herufi zote za Kibende.

Soma hadithi ifuatayo:

Ukale hakabhele nkwāle no mukūkwe, bhakabhukanga kuja mukahensa kutoola, bhafika ha-lugho hakabhele bhakulwana. Bhabhali bhakulwana bhaaswa kutoolwa.

Lyakafika ifuku mukūkwe ghabhala, “Kenfele fibhalwa kotwafuma.” Mukūkwe ghalikaja ku-lugho ghatanyia lupola, ghwe nsabho jyaloleka, nahelensile ku-bhukwe, mu-nsila ghasangwa ne nfūla, jyamuhuula. Ghalikafika ha-bhukwe ghamusanga mwinaje nkwāle bhaliposya. Nkwāle ghalikabhala, “Ale ghogho mukūkwe!” Ghatenda-lo isīina Iya kumufwisya nsonyi mwinaje, ghabhala, “Ghogho, ghwabhola jyakusangilanga ihe nfūla?” Lyolyo isīina Iyabha Iya kumufwisya nsonyi mwinaje, amwihaghile bhukwe. Kundi bhantue bhasusuka, “Aah! Ghwesīina Iyaje ghwabhola? Bhobho okubhala bhuti ti ghwabhola ku-nio ali na nsimi!” Kundi mukūkwe teghakamuhindulanga bhwangu, ghatunya mwēgho, Ghabhala, “Nfūla jyanhuula, tuhojyansangilanga halyae hoghwakalwalilanga mpōngo hakutuma maghūlu ghobhe ghabha bhobho, hojyansangilanga.”

Hakubha ghafisya haaho kundi bhaabho bhakasi bhaabho fyabhalubha, ghundi mbya ni ghwabhola alikulyata na nsimi? No ghoghu kutuma maghūlu ghabha bhobhu kansi ni mpōngo? Kusumbulila haaho kundi bhukwe bhwalalengana. Mukūkwe tyakatoola ne nkwāle tyakatoola. Bhukwe bhwafwila haahoe.

Kichwa: Ni fihafu kusōma katendelo keetu ka Sibhēnde

(Ni rahisi kusoma lugha yetu ya Kibende / It's Easy to Read our Bende Language)

Lugha inayofundishwa: Kibende

Kimeandaliwa na kuchapishwa na: Huduma ya Kutafsiri Biblia na Kuendeleza Lugha za Asili, Mkoa wa Katavi, S.L.P. 201, Mpanda, Tanzania

Mfumo huu wa maandiko ni majaribio. Kama una maoni au mapendekezo, wasiliana nasi kwa anwani hapo juu.

Toleo la kwanza © 2017 SIL International

TSH 100/=

